

RÖPORTAJ

Prof. Dr. Abdülfettah Madi: “ASKER, HALK VE SEÇİLMİŞ KURUMLAR ÜZERİNDE VESAYET SAHİBİ OLMAMALIDIR”

ABDENNOUR TOUMI

Uzman ORSAM

“

Askerlerin siyasi yaşama müdahalesi sorunların başında yer almaktadır ve bunun yansımaları Irak, Suriye, Mısır, Cezayir, Sudan, Libya, Moritanya ve Yemen gibi Arap cumhuriyetlerinin çoğunda açıkça görülmüştür.

”

Abdenmour Toumi: Voltaire olarak bilinen François-Marie Arouet, “Devletlerin orduları varken, Prusya ordusunun bir devleti vardır” demiştir. Arap ordularının devletlere sahip olduğu fik-

rinin nedenleri nelerdir? Bu fikir, Arap ülkelerinde toplumsal alanlar üzerindeki askerî etki açısından kabul edilmekte midir?

Abdülfettah Madi: Arap dünyasında bu sözleri söylerken çok dikkatli olmalıyız. Genel olarak üçüncü dünya ülkelerindeki ordular, bağımsızlık sonrası dönemde Avrupa ordularının ortaya çıktığı bağlamdan farklı şekillerde ortaya çıkmıştır. Ordular birlik ve modernleşmenin itici gücü olarak görülmeğe başlanmış, ancak bu hedeflerin çoğuna ulaşamamıştır. Arap dünyasında gücün doğasına ilişkin

Kimdir?

Abdülfettah Madi;

Abdülfettah Madi, Mısır İskenderiye Üniversitesinde siyaset bilimi profesörüdür ve burada karşılaştırmalı siyaset, demokratikleşme ve insan hakları üzerine dersler vermektedir. Eylül 2015 ile Haziran 2016 arasında Woodrow Wilson Center'da misafir araştırmacı olarak bulunmuştur. Birçok kitabın yazarı ve editörü olan Madi'nin aynı zamanda Democratization, The Arab Journal of Political Science, Contemporary Arab Affairs'de yayımlanmış makaleleri bulunmaktadır. Mart 2012'de İskenderiye Üniversitesi Fakülte Kulübünün genel sekreterliğine seçilmiştir.

Abdulfettah Madi

DEMOKRASİ VE TÜFEK

Sivil-Askerî İlişkiler ve Silahlı Kuvvetleri
Modernleştirme Politikaları

عبد الفتاح ماضي

الديمقراطية والبنديفة
العلاقات المدنية - العسكرية
وسياسات تحديث القوات المسلحة

المركز العربي للأبحاث ودراسة السياسات
Arab Center for Research & Policy Studies

birçok olumsuz olguya yol açan nesnel faktörler bulunmaktadır. Arap Araştırma ve Politika Çalışmaları Merkezi tarafından 2021'de yayımlanan **“Demokrasi ve Tüfek: Sivil-Askerî İlişkiler ve Silahlı Kuvvetleri Modernleştirme Politikaları”** adlı son kitabımda bunlardan bazılarına değindim. Burada, Arap ülkelerinin Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan ve en az üç çelişkiden mustarip “çarpık oluşumuna” kısaca değinebiliriz. Birincisi, bu ülkeler, kendi toplumlarnın kültür ve mirası ile uygun bir siyasi ideoloji olmadan inşa edilmişlerdir. Bu, devlet inşa etme normlarının olmasının yanı

sıra, İslam'ın yapı taşını oluşturduğu bölgenin tarihini ve kültürünü görmezden gelmektedir. Burada İslam'ı sadece bir din olarak değil, bölgenin medeniyet, değerler ve kültürel mirası için kapsayıcı bir pota olarak düşünmeliyiz. İkincisi, bu ülkelerde, dar çıkarlar için çalışan ve kendilerini idame ettirmede halkların güçlenmesine ve kültürlerine düşman iç ve dış güçlere güvenen zorba ve baskıcı rejimler kurulmuştur.

Ayrıca bu ülkelerde (aile, parti veya askerî) azınlıklar ülkelerin güç ve kaynaklarını eline geçirmiştir. Bu tip rejimler, laikliğin

prosedürel anlayışını, yani din düşmanlığı olmadan dinle devletin işlevsel olarak ayrılmasını bile bilmemiştir. Üçüncüsü, bu ülkeler, öncelikle halkların birliği ve kendi kaderini tayin hakkı ile ilgilenen ve “milliyetçilik” ilkesine dayanan modern devlet mantığına tamamen aykırı olarak inşa edilmiştir. Arap ülkelerinde bu prensiplerin tam zıttı uygulanmıştır. Nitekim sömürgeci güçler büyük bir aldatmaca gerçekleştirmiştir; yani Araplara, Birinci Dünya Savaşı'nda (1914-1918) Osmanlı İmparatorluğu'na karşı İngiliz ordusuna destek verme karşılığında birleşik bir Arap devleti vaat etmiştir. Ancak

bu sömürge ülkelerin asıl amacı, Filistin'de "Yahudilerin millî yurdu" adı altında bir "Yahudi" devletine zemin hazırlamak, bu devlete "manda" ya da "koruma" adı altında hazırlık yapmak, bölgeyi yapay sınırlarla çevrili ve tartışmalı alanlar üzerinde çatışan devletçiklere bölmek ve son olarak Osmanlı Devleti'ni düşürmek olmuştur.

Bu çelişkiler, başta siyasete askerî müdahale olgusu olmak üzere birçok başka sorunu da beraberinde getirmiştir. Hatta bazı durumlarda, ordular, modern kurumlardan geleneksel mezhepsel yapıları güçlendiren veya özel çıkarları savunan baskıcı güçlere dönüşmüştür. Bunlardan bazıları, ideolojik kutuplaşmalar ve düşünsel çatışmalar yaratmış, millî servetleri, kalkınma ve onurlu yaşam fırsatlarını boşa harcamış, dışa bağımlılığı güçlendirmiştir. Dolayısıyla, askerlerin siyasi yaşama müdahalesi sorunların başında yer almaktadır ve bunun yansımaları Irak, Suriye, Mısır, Cezayir, Sudan, Libya, Moritanya ve Yemen gibi Arap cumhuriyetlerinin çoğunda açıkça görülmüştür.

Abdennour Toumi: Ordunun temel amacı egemenliği savunmak ve devlet kurumlarını koruması siyasi uygulamada barışçıl angajman denkleminde ordu-nun iktidarla ilişkisi nedir?

Abdülfettah Madi: Orduların siyasete müdahalesi, belirttiğim gibi, daha derin sorunların sonuçlarından biridir. Arap ülkelerindeki başlıca dengesizlik, silahı olanlarla olmayanlar arasındaki güç dengesizliğidir. Buna ek olarak Irak, Suriye, Mısır ve Sudan gibi ülkelerdeki çeşitli akımlardan bazı siviller,

farklılıkları barışçıl mekanizmalarla yönetecek bir sistem kurmak yerine, siyasi ihtilafları çözmek için silahlı kuvvetleri kullanmıştır. Ne yazık ki din de iktidar mücadelesinde kullanılmış, ideoloji ve başka araçlar, ya reform ve değişimi engellemek, çeşitli tarafların pozisyonlarını haklı çıkarmak ya da ancak siyasi yönetimin doğası üzerinde anlaşılardan sonra uygulanabilecek amaçların propagandasını yapmak için istismar edilmiştir. Bu nedenle, ordunun rolüyle ilgili dengesizliği ele almak, daha büyük resme bakmayı ve sorunun köklerine inmeyi gerektirmektedir.

“Demokratik bloklaşma veya tarihsel demokratik blok olarak adlandırılabilir olgunun ortaya çıkması, (fiziksel güce sahip) orduyla siviller arasındaki güç dengesini değiştirmenin tek olası faktörüdür. Bu olmadan, güç dengesi bir generalin veya bir grup generalin hırsları lehine dönük kalacaktır.”

Abdennour Toumi: Barışçıl iktidar geçişini sağlamak için en iyi sivil-asker ilişkisi türü nedir?

Abdülfettah Madi: Özellikle demokrasiye barışçıl bir geçişin başarısı, bir dizi gerekliliği beraberinde gerektirmektedir. Sivil-asker ilişkileri açısından bunların başında, orduların geçiş süreçlerini desteklemesi veya en azından çeşitli siyasi güçler arasında tarafsız kalması yer almaktadır. Ancak bu, gerçekte yerine getirilmemektedir.

Bu nedenle demokrasiye geçiş prosesinin arkasında sivil safların birlik olması, ordu generallerini geçişi kabul etmeye zorlamak için temel bir gereksinimdir. Yani demokrasinin kendisi ve ona ulaşılması konusunda hemfikir olan demokratik güçler olmadıkça demokrasiye geçiş mümkün değildir. Demokratik bloklaşma veya tarihsel demokratik blok olarak adlandırılabilir olgunun ortaya çıkması, (fiziksel güce sahip) orduyla siviller arasındaki güç dengesini değiştirmenin tek olası faktörüdür. Bu olmadan, güç dengesi bir generalin veya bir grup generalin hırsları lehine dönük kalacaktır. Bu dengesizlik demokratik geçişin ve hatta siyasileşmeyle büyük ölçüde zayıflayan orduların kendileri pahasına mevcudiyetini koruyacaktır.

Sivil-asker ilişkilerinin en iyi türü konusunda ise, dünya milletlerinin uzun bir tarihsel gelişimden sonra ulaştığı, hukukun üstünlüğüne, kurumlara ve şeffaflığa dayalı, (sivil-asker) herkesin kanunlar nezdinde eşit olduğu hem sivil hem asker yetkililerin hesap verebildiği türün en iyi olduğunu söyleyebilirim. Bu bağlamda, silahlı kuvvetler üzerinde sivil denetim kavramı, yani askerî kurumun sivil kurumlar üzerinde vesayet rolü oynamaması kavramı ortaya çıkmaktadır. Burada gerekli olan, demokratik yollarla seçilmiş sivil kurumların, başta askerî ve güvenlik kurumları olmak üzere, seçilmemiş tüm kurumlar üzerinde denetimidir.

Abdennour Toumi: Arap ülkeleri neden ordu tarafından yönetilmiş diğer ülkelerin deneyimlerinden yararlanmıyor?

Abdölfettah Madi: Bu durum bana göre bir dizi faktöre bağlıdır. Örneğin, Arap ülkelerindeki durumların diğer durumlardan benzersiz olduğu konusunda hem bizim hem de başkaları tarafından benimsenmiş bir kalıp bulunmaktadır. Aslında bu, yeterince dakik bir tanımlama değildir. Kuşkusuz değişim ve reform yöntemleri başkalarından birebir kopyalanamaz ancak zorluklardan kaçınmak ve sıkıntılarla başa çıkmak için bunlardan istifade etmek mümkündür. Ne yazık ki başkalarının deneyimlerine ilişkin farkındalık ve bilgi eksikliği bu konudaki bir diğer sorundur. 2009'da Arap Birliği Araştırmaları Merkezi tarafından yayımlanan "Neden Başkaları Demokrasiye Geçti ve Araplar Geç Kaldı? Bazı Arap Ülkelerinin Diğer Arap Ülkeleri ile Karşılaştırmasına Dair Bir Çalışma" başlıklı toplu bir kitapta, "Arap bölgesindeki yöneticiler bazı dersler çıkarırken muhalefet ve reformist elitler ders alamamıştır" diye yazmıştım. Otoriter rejimlerin muhalifleri bastırma, saflarına sızma, aralarında bölünmeler yaratma ve kimlik kutuplaşmasını körükleme yetenekleriyle ilgili başka faktörler de bulunmaktadır. Ayrıca bazı batılı araştırma merkezlerinin Arap ülkelerindeki aktivistlere sunduğu çelişkili tavsiyelerle de ilgili faktörler bulunmaktadır. Örneğin demokrasi kavramlarının veya mekanizmalarının belirli anlamlarını teşvik etmek veya kabul edilemeyecek ön koşulları belirlemek gibi. Demokrasinin, hukukun üstünlüğü, kurumlar devleti, vatandaşlık ve temel özgürlükler gibi ortak genel özellikleri bulunmaktadır. Ancak demokratik sistemlerin inşasının ayrıntıları her ülkenin ko-

şullarına ve kültürüne uyumlu olmalıdır. Bu nedenle birbirleriyle tam olarak örtüşen iki demokrasi göremeyiz.

“
Demokrasinin pekiştirilmesi çok önemli bir kriterle bağlıdır; o da sivil ve askerî kadroların arasında, siyasi farklılıkların giderilmesinin silahlı kuvvete başvurmakla olmadığına, bunun daha ziyade barışçıl yollarla yani demokratik olarak seçilmiş parlamentoda, üniversitelerde, araştırma merkezlerinde ve sivil toplum kuruluşlarında serbest tartışma yoluyla ve gerektiğinde bağımsız mahkemeler yoluyla olabileceğine dair geniş bir inancın var olmasıdır.”

Abdennour Toumi: Askerî müessesenin devletin bekasını sağlamak için sürekli çaba gösterdiği muhakkaktır. Ancak ana-

yasaya saygı meselesi, devlet aygıtındaki önemli roller oynayan aktörlerin derin bir askerî ve siyasi kültüre sahip olmasını gerektirir. Mevcut siyasi yapıyı kim kontrol ediyor? Eğer bu sivil ise ordunun iktidar üzerindeki etkisi ne düzeydedir?

Abdölfettah Madi: Askerî ve sivil kültürü dönüştürmek de önemli bir konudur. Bu uzun zaman alır ve hızlı bir şekilde gerçekleştirilemez. Bu yüzden "Demokrasi ve Silah" kitabımda iki aşama arasında ayırım yapıyorum. Birinci aşama ordunun desteğini gerektiren veya demokratik sivil güçlerin bir araya gelerek orduyu bunu kabul etmeye zorladığı "demokrasiye geçiş" sürecidir. Bu aşamadaki başarı ikinci aşama olan "demokratik dönüşüm" sürecinde atılacak diğer adımların başarısının ön şartıdır. Başarıya ulaşması hâlinde süreç demokratik konsolidasyon ile sonuçlanır. Demokratikleşme sürecinde sivil-asker ilişkileri peyderpey ele alınır.

Bahsettiğim gibi, hepsi hukukun üstünlüğü, işleyen kurumlar, şef-

faflık ve hesap verebilirlik ilkelerine dayanan gerçek bir demokratik anayasanın varlığından kaynaklanan beş alan vardır. Bu beş husus, bir dizi kamu politikası alanını kapsar: (1) Sivil demokratik kurumları destekleyen politikalar, bu kurumlar ne kadar güçlüyse, sivil-asker ilişkilerinde o kadar reform yapabilirler, (2) hukukun üstünlüğünü, yargının bağımsızlığını ve denetim kurumlarını destekleyen politikalar, (3) güvenlik ve istihbarat kurumlarının işlevlerinin belirlendiği ve bir sivil bakan tarafından yönetilen savunma bakanlığının teşkil edildiği savunma ve güvenlik sektörü politikası, (4) sivil özgürlükleri ve hakları desteklemeye yönelik politikalar ve (5) askerî kurumlar ile bir bütün olarak toplum arasındaki güveni artırmaya yönelik politikalar.

Dördüncü ve beşinci alanlarda, hukuk devleti, işleyen kurumlar ve özgürlükler kültürü devletin askerî ve sivil tüm bölümleri içinde edilmektedir. Kitap bu noktada gerekli politikaların çoğunu anlatmaktadır. Bunlar arasında, bu kültürün desteklenmesi için askerî akademilerin reform edilmesi ve sivil akademisyenler tarafından verilen hukuk ve beşerî bilim derslerine yer verilmesi, sivil üniversitelerde askerî ve güvenlik meseleleri üzerine ders ve akademik programların açılmasının yanı sıra sivil toplum kuruluşlarının, savunma ve güvenlik konusunda uzmanlaşmış sivil araştırma merkezlerinin ve bu alanlarda uzmanlaşmış bilimsel dergilerin desteklenmesi bulunur.

Sonuç olarak, demokrasinin pekiştirilmesi çok önemli bir kriter

bağlıdır; o da sivil ve askerî kadroların arasında, siyasi farklılıkların giderilmesinin silahlı kuvvete başvurmakla olmadığına, bunun daha ziyade barışçıl yollarla yani demokratik olarak seçilmiş parlamentoda, üniversitelerde, araştırma merkezlerinde ve sivil toplum kuruluşlarında serbest tartışma yoluyla ve gerektiğinde bağımsız mahkemeler yoluyla olabileceğine dair geniş bir inancın var olmasıdır.

Abdenmour Toumi: Kitlelerin ve bazı seçkinlerin orduya duyduğu sempatiyi, örneğin Ceza-yir ve Mısır'daki durumu nasıl değerlendiriyorsunuz?

Abdülfettah Madi: Arap orduları ulusal kurumlardır ve birçoğu devlet kurma ve sürdürmede tarihsel roller oynamış ve ulusu savunmak için Siyonist işgal devletine karşı kanlı savaşlar vermişlerdir. Burada ordularla bahsettiğimiz nesnel etkiler veya orduların siyasallaşması sonucu siyasi hırslar edinmiş generaller arasında bir ayrım yapmak gerekir. Ulusal bir kurum olarak ordu savunulmalı, gücü, profesyonelliği ve bütçeleri arttırılmalıdır. Generallerin siyasi hırsına - veya askerî kurumların siyasi veya ekonomik rolüne - gelince bu konular, herkesin hukuka tabi olduğu ve görevlerinden sorumlu tutulduğu şeffaf ve halka açık bir şekilde işleyen mekanizmalar içinde hukukun üstünlüğü, işleyen kurumlar, şeffaflık ve hesap verebilirlik güçlendirilerek ele alınmalıdır. Bu, askerlerin kendilerinin de yardımıyla ve belirlenmiş standartlara göre yavaş yavaş yapılır.

Öte yandan, halkın sempatisinden bahsederken, iktidardaki yetkili-

lerin medyayı, eğitimi ve toplumu kontrol ettiğini ve birçok yıldırma ve ayartma aracına sahip olduğunu göz ardı edemeyiz. Dolayısıyla otoriter rejimlerin hüküm sürdüğü ülkelerde kamuoyunu ölçmek için herhangi bir araca çok fazla güvenmek mümkün değildir. Ancak meydanları özgür bırakırsanız, vatandaşların çoğunluğunu hukukun üstünlüğü, sosyal adalet, özgürlükler ve yolsuzlukla mücadelenin yanında saf tuttuğunu görürsünüz.

“

Hukukun üstünlüğü ve hukukun önünde eşitlik, yargı ve denetim kurumlarının bağımsızlığı, bilgi akışı, basın ve medyanın özgürlüğüne dayanan, şeffaf bir siyasi kamusal alan inşa etmektir. Bunlar, bir yandan herkesin kamu sektörüne veya ekonomik alana müdahil olabilmesini mümkün kılan diğer yandan da seçim konularına olan güveni yeniden tesis edebilecek hususlardır. Fikir teatileri ve kamusal tartışmaların bu meselelerin etrafında dönmesi gerekir.

”

Abdenmour Toumi: Bir önceki sorunun devamı olarak, emekli subaylar veya bunların aile üyelerinin yeni iş adamı grubu olarak ortaya çıkmaları, ekonomik özgürlükten yararlanarak oligark kategorisine dönüşmeleri, şimdi sandığı reddeden seçmen bakımından ne tür bir anlam taşıyor?

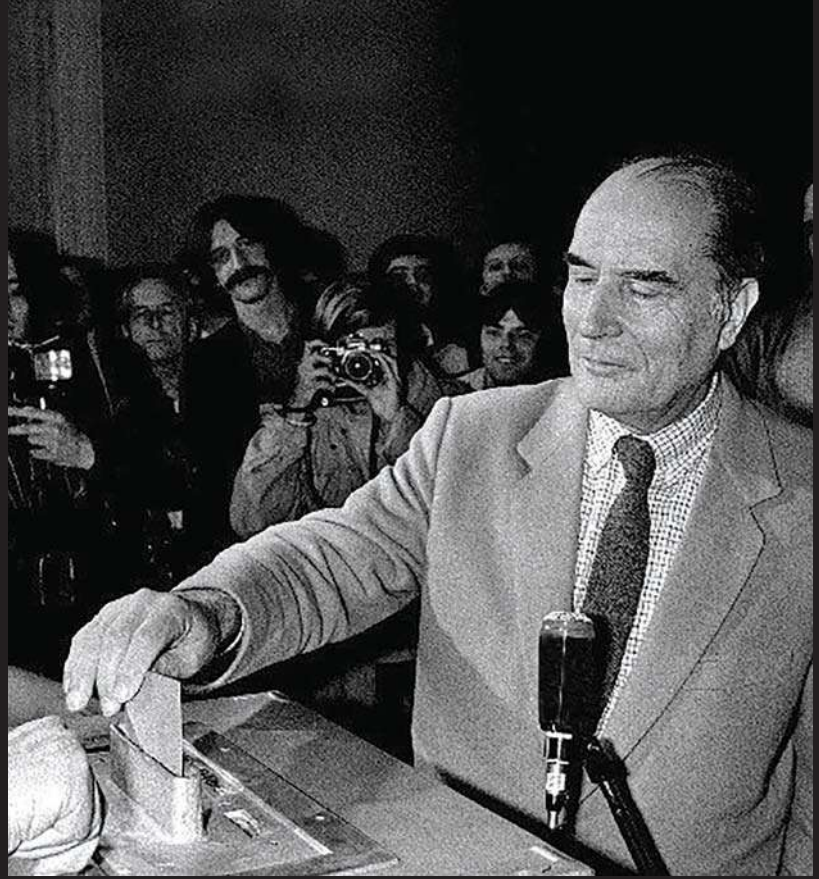
Abdulfettah Madi: Bu, seçimler konusunda belirli kriterler, yani seçimlerin demokratik, özgür, adil ve sonuç doğurucu olması gibi kriterler üzerinde mutabık kalınmasının ne denli önemli olduğunun bir göstergesidir. Arap Siyaset Bilimi Dergisi'nin 16 Ekim 2007 tarihli Beyrut sayısında "Seçimler ne zaman demokratik olacak" başlığı altında bu kriterlerden bahsetmiştim. Burada işaret etmek istediğim husus, demokratik seçimlerin ve demokratik olmayan seçimlerin bir vakıa olduğudur. Ayrıca demokratik ve demokratik olmayan anayasalar vb. vardır. Ne yazık ki, birçok Arap ülkesinde bu konular kasıtlı olarak karıştırılmaktadır ve bu nedenle demokrasi bazıları nezdinde güvenilirliğini yitirmiş durumdadır.

“

Orduların kriz ve acil durumlarda üstlendiği her türlü rol, anayasa ve kanun sınırları içinde geçici olmalıdır ve bu geçici görevleri ifa ederken kanunlarla çizilmiş sınırları aşmaları hâlinde ilgililer eylemlerinden sorumlu tutulabilmelidir.

”

Burada tarihsel olarak sınanmış çözüm, hukukun üstünlüğü ve hukukun önünde eşitlik, yargı ve denetim kurumlarının bağımsızlığı, bilgi akışı, basın ve medyanın özgürlüğüne dayanan, şeffaf bir siyasi kamusal alan inşa etmektir. Bunlar, bir yandan herkesin kamu sektörüne veya ekonomik alana müdahil olabildiğini mümkün kılan diğer yandan da seçim konularına olan güveni yeniden tesis edebilecek

hususlardır. Fikir teatileri ve kamusal tartışmaların bu meselelerin etrafında dönmesi gerekir. Baskı ve tiranlık rejimleri altında çözülemeyen kimlik sorunlarına odaklanmak yerine dikkatler bu konulara kayarsa siyasi güç odakları bunlar üzerinde uzlaşabilir.

Abdennour Toumi: Aşırılıkçı terörist gruplar ve siber savaş döneminde Arap ülkelerinde ordunun rolü kavramı değişti mi? Peki ya eski Fransa Cumhurbaşkanı François Mitterrand'ın "kalıcı darbe" sözüne ne demeli? Elbette bu sözden maksat General de Gaulle idi!

Abdulfettah Madi: Sivil-asker ilişkilerinin yönetiminde kullanılabilecek sabit bir model mevcut

değildir. Konuların evrimi, silahların gelişimi, tehdit türleri ve savaşlar ile her şey sürekli bir değişim hâlinde. Her sosyal sistemde olduğu gibi, sivil-asker ilişkilerinin mahiyetindeki gelişme uzun zaman alır. Sorunun kısa cevabı evet, sivil-asker ilişkileri kavramı gerçekliğin gelişmesiyle birlikte değişmelidir. Bu değişim sonucunda asker, halk ve seçilmiş kurumlar üzerinde vesayet sahibi olmamalıdır. Şunu da belirtmekte fayda var ki orduların kriz ve acil durumlarda üstlendiği her türlü rol, anayasa ve kanun sınırları içinde geçici olmalıdır ve bu geçici görevleri ifa ederken kanunlarla çizilmiş sınırları aşmaları hâlinde ilgililer eylemlerinden sorumlu tutulabilmelidir. ■